

Алеся
Владими́рова

Куку дечын мурыжым налат гын...

Марий ССР-ын сулло артисткыже Раисия Данилован лўмгечы-же вашеш.

«Калыкын палымашыжым ик эн ончыч Марий радио конден, а муро огыл» — ойла тудо. Изарня эр еда, 34 ий, 4 тылзе да 4 кече — чылт йомакысе гай — шке колыштшыжо-влак дене саламлалтын: у увер, у ег дене палдараш тыршен, калыкын палымашыжым, йōратымашыжым сулен налын. А «Аваем», «Илаш кўлеш» да вес сылне мурылам йонгалтарымыж дене нигōнат шўм-чонжым ордывеш коден огыл. Чыла тидыже Марий Элын сулло артисткыже Раисия Данилова.

Таче тудо шке илыш корныжым тыгерак шереш:

— Радио мыйын илыш корныштем пеш чот келге кышам кодышо паша. Тиде мыйын илышем, йōратымашем. Радио тиде мыйын ешем, ойгем, куанем. Кунам тый йōратыме, чонлан келшыше пашам ыштет, тудо тыйым уэш да уэш тошто пагытышке пōртылта. Эн сай пагытем, эн мотор, эн виян пагытем радиошто эртен. А такшым гын, айдеме могай сомыллан шочын, тудым садак ышташ тўнгалеш. Алексей Александровын ик почеламутшо уло, тудо «Шўшпык дечын мурыжым налат гын...» — маналтеш. Тиде почеламут корнылажак пеш чот шўмеш кодшо: мураш шочынам гын, мыйын умшам нигōат петырен огеш керт... А чылажат Волжский район Корамас школышто пений предметым туныктышо Эрик Сергеевич Ефимов гыч. Тудо музыкальный училищым тунем пытарыше мастер баянист ыле. Шарнем, школышто пеш кугу хорым чумырымжым. Хорышто мураш кўлын. Ме кок йўк дене мурен улына. Мыят мураш кошташ тўнгальым. Тунам тудо мыланем Рая, тыйын пылышет сайын колеш, шогал кокымшо партийым мураш, манын. Тунам пеш сайын шарнем: «Мондаш лиеш мо шочмо-кушмо верым» мурым муренна. Кокымшо партийым муренам. Кызыт ынде тугакат, ег-влак мурат гын, почешышт кокымшо партийым «чонген» кертам, шинчымаш сита. А такшым гын, мыйын авам пеш чаплын мурен. Авам Зоя Николаевна, ачам Михаил Дмитриевич — эре колхозышто тыршеныт. Авам пе-е-еш сылнын мурен. Концертыштат мый тудын эн йōратыме мурыжым эре мурем: Василий Рожкинын почелмутшылан возымо калык муро: «Пеш мўндўр кайыкла...» маналтеш. Авай

лийын Провой кундем Кожлангер ял гыч. Кызыт тудо ял уке, пытен. Кузе тудо кушта ыле — талгыде гай төрген огыл, а йолжо, пуйто вўд ўмбачын куржеш... Кузе тудо тыге куштен мый ом пале, тунемын кодын огынал. Ме авайын кум ўдыр улына, иктыжат тыге куштен огына мошто. А муреныт мемнан ешыште чыланат. Изамат, шольымат мурат. Ик шольымжо пеш чот чаплын мура ыле, чаманаш логалеш, илыш дене чеверласен. Муро мыланна эн неле пагытыште эн лишыл йолташ семын лийын. Мый мурызак лиям манын шоненам. Мураш пеш чот йоратем. Вес специальность нерген шоналтынат огыл. Туныктышо, очыни, лийын кертам ыле, да уда огыл. Руш йылме дене паша пеш сайын кая ыле. Илен-толын, тиде

Раисия Данилова

факультетымак пытарышым(воштылалеш). А 1971 ийыште Йошкар-Оласе И.С. Палантай лўмеш музыкальный училищышке 35 абитуриент гыч 5 еным вокальный отделенийышке налыныт. Шке фамилием спискыште мыят ужынам. Шарнем, тунемаш пурен кертше-влакетым чыланнамат кугу аудиторийыш погеныт. Тунам «учащиеся» маныт ыле, кызыт «студент» улыт ынде. Ну чот куаненам! Илашыже 10 тенгем пуэныт. Кок арнялан лу тенге тиде мо? Шем кинде ден кўчымō торыкым кочкынам. А кефирже тыгай чот тамле огыл... Ялысе шопо торыкетым кочкын тунемме, тушто ўмбалжат улыс. Оласе торыкет тамле огыл гынат, кочмо шуын. Тунемаш пурен кертынам, куаныме дене ала-кузе кумытын погыненна, ялыш каяш. Тунам эре поезд кудалыштын. Тыге йўд поездыш огыл, иктаж 18:30 минутлан кастане тарванышыш шинчынна. Тиде поезд иктаж 20 шагатлан Помарыш миен шуэш. Олаште тудо волгыдо, а корнўмбалне, ялыште волгыдыжак огыл. Ораде икшыве-влакет тушко миен шогалын улына! А умбакыже мо ден кузе каена — шоналтыме огыл. Помар гыч Корамас марте эше иктаж 54 километрым кайыман вет. Йолын она кай мо?! Йолын ошкеденна, вара Мучашьер ала Моркиял тураште, машина поктен шуо да, ала Карай марте нангайыш, ала Петъял марте. Карай гай чўчеш. Карай гычын Кормас марте адак иктаж 25-30 менте. Кузе мōнгō миен шуынам, туге шунгалтынам! Эрден кынелынам уло эрде тўнем коршта. Тыгай лийын. Куаныме дене каенам огыл. Но тиде куан мыланем веле куан лийын. Ачамлан мōнгешла, ўп гычем пўтырен кучыш да: «Тыйым 17 ий пукшенам эше 4 ий шўйыштем шинчынет мо?! Енгын икшыве ача-авалан полша, тый адак тунемаш кайынет». Мый тунам авамын шўжарже дек Приволжский посёлкыш шылын куржынам. Чынак шылын. Уке

гын ачам имне күташ колтынеже ыле. Лач тудо жапыште «Волжский сурткайык» фабрике чоңалтын. Тушто ик тылзым пашам ыштышым, тунам мыланем 17 ий теме, 28 июльшто, первый кече, кольмым налын пашашке лектым. Тылзырак ыштышым, 73 тенгеат ала-мыняр ырым налынам. 23 тенгежым шкаланем коденам, 50 тенгежым шольо-шўжар-шамычлан пуэнам. У тунемме ий тўналешыс: книгама налаш, чияш күлеш. Вет ме шуко икшыве лийын улына — 9 йоча. Колхозышто ыштыше ача-авайын кушеч тыгай окса лийын?..

Ик тылзе сурткайык фабриkyште тыршыдем мый ял гыч «куржынам». Чынак, шылын куржынам. Мурызо лияш шонымашем шентелан кодын огыл. Но окса уке, нигө огеш пу. Йолташ ўдырем ыле — Зина Петрова, кызыт могай фамилиян ом пале, Озангыште ила. Туддеч кок тенге оксам арен, Помарышке каенам, тушеч поезд кая. Зинан аваже колен ыле. Аваже укелан пенсийым налын. Тиде пенсий окса гычет мыланем кок тенгем пуэн. Йўдвошт каенам: уржа кокла гыч шылыншылын, ала-иктаж покта манын. Кө поктен? Көлан күлам? Тыге егын кок тенгеж дене илыш корныш лектынам (шинчавўдым ўштылеш). Вараже шуко икшыван еш гыч улмемже мыланем юмонга гай лийын. Курсышто кочкаш яра пукшеныт, коло тенге стипендийым налынам. 70 ырым тўшкагудылан налыт ыле. Мый кызытат мураш туныктышо Александра Михайловна Матвеевам шарнен илем. Тыгай чапле руш ўдырамаш «Ты сегодня поела?», — манын йодеш ыле. Яра мўшкыреш мураш ок лий! Вий күлеш! Яра пагареш шўлен от керт. Вара иктаж 50 ырым монь пуа, «Иди поешь! Через 40 минут придешь», — манеш ыле. Илышыштем эре сай егым вашлийынам. Нунылан тауштен илем.

Йошкар-Оласе И.С.Палантай лўмеш музыкальный училищым Раисия Данилова 1975-ше ийыште тунам пытарен. Тунамак Марий кугыжаныш филармонийын «Марий Эл» ансамбльжын хорыштыжо мураш тўналын. 5 ий мурен. Тидын годымак «Марий Эл» телерадиокомпаний дене кылым кучаш тўналын: ончыч телевиденийыште режиссёрын польшкалышыже лийын, варажым Марий радиошко музыкальный редактор да вўдышылан налыныт. Тунамак Раисия Михайловна «филолог» специальность дене Н.К.Крупская лўмеш Марий кугыжаныш педагогический институтым заочно тунем лектын.

— А радиошко мыйым Николай Фёдорович Рыбаков пашашке налын. Очкиже нер мучаште ыле: «Рая шўжар, самырык улат. Тунемаш шонет — уке?», — ойлен. Мый средне-специальный образованийян веле уламыс тунам. Мо тыгай пөрьенлан кузе «ом тунем» манын ойлет? Тыге 1982 ийыште пединститутын заочный отделенийышкыже тунемаш каенам. Мурашыже эре жапым муынам. 1992 ийыште Марий СССР-ын заслуженный артистше чап лўмым пуэныт. Николай Фёдорович тунам республикынан госсекретарьже ыле. Тунам знак ден грамотым кучыктеныт, кызытсе семын удостоверенийым огыл. Тудо ойлыш: «Рая создала сама себя».

Муралтын ятыр. Кунам «Аваем» муро шочо — шке авам уже уке ыле. 7 тылзе гыч ачам «кайыш». А Мардан кувай, Раисия Ивановнан аваже 83 ийым темен ыле ала-мо. Мардан Рая манеш: «Мо, Рая, му-

раш күлешыс». «Мыйже кузе мурем, Райкакай», — манам. Райкакай ялыште манына да. Авыят колен, эше идалкат эртен огыл. Ачай колен, ныллыжат шуын огыл. А тудыжо манеш: «Мо тыйжат от муро да, кө мур! Лач тыланет тыгай мурым мурымман!» «Аваем!» мурым мый шортын-шортын муринам. Поснак телевиденийыш войзымо годым, радиоштыжо ок кой. Тиде муро мыланем — молитва гай.. Тиде мурым посна событий годым мурем, ала-могай йӱмаш-кочмаш годым огыл. Тиде муро тыгай неле пагытыште шочын. Шонем, мурымем годым авай мыйым пуйто кид копашкыже шынден, күшкыла шӱкал колтен: «Чонгеште, үдырем! Ситыш тыланет шинчавӱд дене орланен илаш». Садлан тиде муро мыланем пеш чот шергакан. Тиде мурын эше ик сайже уло. «Аваем» муро деч вара чаланат трук аваштым шарналтат. Ынде көн-гына ава нерген мурыжо уке. Ала-кузе ойлат гынат: «Поч капкатым, ондал» да тулеч молат: «Йӱратем аваем» манме дечын посна Мардан Рая тыге чаплын ойлен моштен. Тыгай кугу йӱратымашым шке аваж деке луктын ойлен. Тыште вет айдемын мастрлыкше, чон шижмашыже. Таклан огыл Мардан кувай 93 ий марте илыш. Ӱдыржӱ ашнен илыш.

Жап эртыме семын репертуар пойдаралтын. Раисия Данилова кугу сценыш чӱчкыдын лектеш. Кажне мурыжат колыштшын чонжым вургыжтарыше, шонкалаш таратыше. Композитор Иван Егоров, да мутын авторжо — поэтесса Мардан Рая (Раисия Ивановна Николаеван) да мурызо — Раисия Данилован «чонгештыме» пагыт тӱнгалеш, нуно шкешотан тандемем чонгат.

— Тандем манмаштыже, изишак ынде лушкеме. Ӱмыр мучко тыге лийын огеш керт. Теве могай палыме композитор, поэт-влак пырля пашам ыштат, да теве жап эртыме семын йомыт. Раймонд Паулс, мутлан, Илья Резник дене возышт. Пугачёва мурыш. Мыйже Метрий Рая вел улам да, но садикте шке йӱкем, шке шонымашем. «Аваем» муро деч вара «Рвезе пагыт», «Пӱрымаш», «Лийшаш огыл», «Садак пӱртылат» шочыч. Тиде чыла Иван Егоров дене Мардан Раян мурышт. Нуно мыланем шкаланемат илаш полшеныт, калык декат мыйым луктыныт. Калыкланат мыйымат мурызо семынат ончыктеныт.

Муро манмаште мый шкаланем келшыше мурым гына мурем. Икмыняр жап Валерий Тихонов дене иленам. Илыш тыге савырныш. Ик кечын мыйын марьет паша гыч толеш да «Мый тый дечет каем», — манеш. Тыште мыняр ойго лийын, мыняр чон коржмаш... Тиде жапыште «Илаш күлеш» муро шочын. Светлана Яндукова возен, муро речетативный тӱсан ыле. Фонограммным аранжировщик Андрей Кузнецов ыштыш. Тудо тыгай семым возен, пуйто муро ала-кушко үжеш, феникс кайык гай: кынелаш, каяш, илаш күлеш. Мутшат тушто шуко огыл, а могай тудын вийже, шонымашыже. Кунам мутын авторжо Зоя Дудина мурым колын, «Тиде почеламутлан мурым возаш лиеш манын шонен омыл» манын.

Чотшо композитор да поэт-влак дене кызыт пентгыде кылым кучем, пашам ыштем манын моктанен ом керт. Марий радиошто тыршышем дечын вара, чылт вес пашам ыштен ончышым. «Менеджер» лийым

(воштылалеш). Йошкар-Оласе да Медведевыште улшо «Звениговский» шыл комбинатын кевытшылан «орол» лийынам. 45 кевытын пашажым эскеренам. Мо огеш сите, төрлен шогенам. 45 кевытыште 93 ен пашам ыштен. 93 ен — 93 койыш вет: пашам йөратыше але паша дечын шылын коштшо.

А 2018 ий гыч Раисия Данилован йүкшым угыч радиошто колышташ лиеш. Кызыт Тудо «МЭТР» телерадиокомпанийыште (Марий Эл радиошто) журналистлан тырша. Поснак кўлеш-оккўл муро эфирьште йонгымо тудым эре тургыжландарен, тыге тудо семым «акла», редактор-влакат полшат. Тылеч посна, шуко шонен коштмо пашажым шукта.

Мыйын пагытыште тынар шуко мастер ег-влак: поэт, писатель, мурызо, композитор лийыныт. Чаманаш логалеш, шукушт илен шуктыде, ўмыр ден чеверласеныт. Тиде радамышкак Светлан Эсаулова пура. Тыгай лўмлө ег-влак нерген предачым ямдылем. Тудо кастен 21 шагатлан йонга. Тидын деч посна Марий автономийын 100 ийжылан пөлеклалтше рубрикым вўдем: передаче «Марий Эл — мыйынат шочмо верем» маналтеш. Кызыт кундемьштына тўрлө национальностян калык ила. Кажныжат «Марий Эл — мыйынат шочмо вер» ойлен кертеш. Тыште шинчымашым налыт, кўжө гын ешылат чумырат. Тиде пеш кугу йодыш, шонем. Передачем ден калыклан палыдымым намиен шуктынем, кеч-мом манаш гынат, радио — илышем. Кеч кугыжаныш Марий радио, кеч Марий Эл радио. Радио вес могырышто улшо ег-влак улыт, нунылан пайдам пуаш тыршыман.

Чылаланат мом гына тыланем: кажне кечым йөрәтен илыза. Куанен илыза. Юмылан тау, чолак огыныл, кидна дене пашам ыштен кертгына, йолна дене коштын кертгына, шинча дене ужына, пылышна дене колына. Вет тыгай ег-влак улыт. Салима Семёновна Секретарёва, мутлан, тудын дене радиошто пашам ыштенак палыме лийынам, тўня дене кылже радио гоч гына. Тудланат тазалыкым, чоткыдылыкым тыланем. Ну а мольштлан тыге маннем: «Ида өркәне, ида лўд нимогай паша дечын. Паша айдемым шуара. Чылалан таза лияш, виян лияш, икте-весым пагален арален илаш тыланем».

